

Jarosław Centek, Aleksander Smoliński

Obraz Wojska Polskiego z początku lat trzydziestych XX wieku w materiałach Reichswehry

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/2 (240), 121-132

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOKUMENTY I MATERIAŁY

OBRAZ WOJSKA POLSKIEGO Z POCZĄTKU LAT TRZYDZIESTYCH XX WIEKU W MATERIAŁACH REICHSWEHRY

Publikowany dokument pochodzi z akt podręcznych ówczesnego kapitana (hauptmanna) Henniga von Thaddena, obecnie znajdujących się w Federalnym Archiwum Wojskowym we Fryburgu w Niemczech (Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg in Breisgau, 1. Kavalleriedivision, RH 29-1, teczka 65).

Hennig von Thadden urodził się w 24 września 1898 r. w Brieg (obecnie Brzeg na Dolnym Śląsku). 25 września 1915 r. został podporucznikiem (*Leutnant*) w 7 (2 Zachodniopruskim) Regimente Grenadierów¹ i wziął udział w walkach na froncie zachodnim. Bezpośrednio po zakończeniu wojny służył jako adiutant w 7 Regimente Grenadierów Reichswehry (Reichswehr Grenadier-Regiment Nr. 7), a od stycznia 1919 r. przez przeszło rok w Grenzschutz na Dolnym Śląsku. Następnie powrócił do macierzystego regimentu, gdzie był dowódcą plutonu². Po redukcji dawnej armii niemieckiej do 100 tys. żołnierzy przez kilka lat służył w 8 Regimente Piechoty Reichswehry (Reichswehr Infanterie-Regiment Nr. 8); 1 kwietnia 1925 r. awansowany na porucznika (*Oberleutnant*).

W 1928 r. trafił do Szkoły Piechoty w Dreźnie, a w latach 1930–1933 odbył szkolenie oficerów Sztabu Generalnego w Dreźnie i Berlinie³. Dnia 1 czerwca 1932 r. otrzymał stopień kapitana. 1 października 1933 r. trafił do Wrocławia, do sztabu 2 Dywizji Kawalerii. Dwa lata później został dowódcą kompanii w 6 Regimente Piechoty w Schwerinie⁴. 16 marca 1936 r. awansowany na majora Sztabu Generalnego i przeniesiony do sztabu 7 Dywizji Piechoty, gdzie został szefem wydziału operacyjnego. Dwa lata później, jako podpułkownik (*Oberstleutnant* – 1 marca 1939, ze starszeństwem z 1 kwietnia 1938 r.) objął takie samo stanowisko w dowództwie XVII Korpusu Armijnego w Wiedniu, a w październiku 1940 r. został szefem sztabu tego związku operacyjnego. W 1943 r. w stopniu pułkownika (*Oberst*; awans – 1 kwietnia 1941 r.) służył jako szef sztabu 7 Armii, a następnie, po awansie na generała majora (*Generalmajor*; awans – 1 kwietnia 1943 r.), przez przeszło rok był szefem sztabu zastępczego Dowództwa I Korpusu w Królewcu. Dnia 20 lipca 1944 r. jako generał porucznik (od 1 lipca 1944 r.) uczestniczył w odprawie, podczas której dokonano

¹ Pełna nazwa tej starej formacji pruskiej piechoty brzmiała następująco: Grenadier-Regiment König Wilhelm I (2 Westpreußisches) Nr. 7. Zob. m.in.: M. Lezius, *Ruhmeshalle unserer alten Armee*, Lipsk 1925, s. 9; J. Kraus, *Handbuch der Verbände und Truppen des deutschen Heeres 1914–1918*, cz. 6, *Infanterie*, t. 1, *Infanterie-Regimenter*, oprac. G. Bauer, J. Kraus, Wiedeń 2007, s. 46.

² <http://www.balsi.de/Homepage-Generale/Heer/T/Th/Thadden-Henning-von.htm>.

³ W 1931 r. figurował wśród oficerów sztabu 4 Dywizji Piechoty z Drezna. Zob. *Rangliste des Deutschen Reichsheeres nach dem Stande vom 1. Mai 1931*, Berlin 1931, s. 13.

⁴ <http://www.balsi.de/Homepage-Generale/Heer/T/Th/Thadden-Henning-von.htm>.

próby zamachu na Hitlera. W lutym 1945 r. przez dwa tygodnie był komendantem Szczecina, a od 13 lutego dowodził 1 Dywizją Piechoty. Ciężko ranny 16 kwietnia 1945, zmarł 18 maja tegoż roku⁵.

Prezentowany dokument, sporządzony w języku niemieckim, niestety nie jest datowany. Zachowała się jedynie jego kopia maszynowa. Dokument jest zniszczony, a pismo wyblakłe, co powoduje trudności w jego odczytaniu. Najprawdopodobniej jest to odpis z oficjalnego druku przygotowanego przez Abwehrę, służący jako materiał pomocniczy w grach wojennych. Zapewne zawarte w nim informacje wykorzystywano do przewidywania sposobów działań strony polskiej. Świadczy o tym także zawartość teczki, w której został odnaleziony (pod sygnaturą RH 29-1/65 zgromadzono materiały z różnych gier wojennych i ćwiczeń pułkowych, w tym m.in. informację o organizacji francuskiej dywizji kawalerii).

Ciekawe jest również to, iż dokument ten pochodzi z zespołu akt 1 Dywizji Kawalerii, a nie 2 Dywizji Kawalerii, w której, zgodnie z innymi źródłami, von Thadden miał wówczas służyć. Z uwagi na prawdopodobne przeznaczenie dokumentu, można założyć, że ów odpis pochodzi z lat 1930–1933, kiedy to von Thadden odbywał szkolenie na oficera Sztabu Generalnego. Oryginał dokumentu najprawdopodobniej powstał również w tym okresie, gdyż uwzględnia istnienie brygad kawalerii utworzonych w Wojsku Polskim po reorganizacji, która odbyła się w latach 1929–1930⁶. Według zachowanego opisu zawartości teczki, znajdujące się w niej materiały sięgają roku 1933. Nie można wykluczyć, że notatki te zostały opracowane wcześniej i mogły być wykorzystywane przez kilka lat.

Dokument ten daje wyobrażenie o tym, jak ówczesne Wojsko Polskie było postrzegane przez niemieckich wojskowych i jakiego sposobu walki spodziewali się oni po nim. Może on zatem stanowić cenny przyczynek do dyskusji nad rzeczywistą wartością bojową Wojska Polskiego początku lat trzydziestych XX w.

Należy podkreślić, iż na początku lat trzydziestych XX w. wiele efektów prac studyjnych oraz ćwiczeń doświadczalnych, a także planów i dyskusji dotyczących zarówno organizacji, jak i uzbrojenia ówczesnego Wojska Polskiego strona niemiecka brała już jako realnie istniejącą rzeczywistość. Powodowało to, że pod pewnymi względami wywiadowcy Abwehry oraz korzystający z efektów ich działań sztabowcy Reichswehry przeceniali możliwości oddziałów i wielkich jednostek broni głównych sił zbrojnych II Rzeczypospolitej na stopie wojennej. Tak było chociażby z rzekomym wprowadzeniem do etatowego uzbrojenia polskiej piechoty armat 47 mm czy też z obecnością cekaemów w szwadronach kawalerii.

Autorem tłumaczenia poniższego dokumentu jest Jarosław Centek. W publikowanym dokumencie zachowano wszystkie podkreślenia, a skróty rozwinięto w nawiasach kwadratowych.

Jarosław Centek, Aleksander Smoliński

⁵ S. W. Mitcham, *Niemieckie siły zbrojne 1939–1945. Wojska lądowe. Ordre de Bataille*, Warszawa 2009, s. 45; <http://www.balsi.de/Homepage-Generale/Heer/T/Th/Thadden-Henning-von.htm>.

⁶ Pamiętać należy, iż aż do początku 1939 r. istniała, przynajmniej formalnie, także jedyna już wówczas 2 Dywizja Kawalerii. Więcej zob. m.in.: L. Mitkiewicz, *Kawaleria samodzielna Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie 1939 roku*, Toronto 1964; *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864–1939*, red. P. Stawecki, Warszawa 1990; A. Smoliński, *Organizacja kawalerii samodzielnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1921–1929*, „Klio” 2001, nr 1; *idem*, *Organizacja kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1930–1939*, *ibidem* 2004, nr 5; J. S. Tym, *Kawaleria w operacji i w walce. Koncepcje użycia i wyszkolenie kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1921–1939*, Warszawa 2006.

Odpis

Tajne.

Notatka o polskich zasadach dowodzenia¹**A. Ogólnie**

Taktyczne poglądy i wyszkolenie polskich wojsk lądowych² do około 1927 r. znajdowały się pod silnym wpływem francuskim³. Od tego czasu na pierwszy plan wysunęło, promowane już wcześniej przez Piłsudskiego, uznanie, że obszerne, otwarte granice Polski wymuszają prowadzenie manewrowych działań wojennych⁴. W wyniku tego podstawy szkolenia i dowodzenia coraz bardziej skłaniają się do poglądów niemieckich. Wskutek tego wyszkolenie polskiej armii jest nastawione w pierwszym rzędzie na wojnę ruchową⁵, przy czym szczególnymi jego cechami są ruchliwość, koncentracja sił i rozstrzygający atak. Obecnie polskie regulaminy są jeszcze silnie przeniknięte francuskimi poglądami, które w dużej mierze wiążą dowódców niższego szczebla⁶ i niosą ze sobą nieco schematyczne prowadzenie walki.

B. Bronie

1. Piechota walczy na przemian ogniem i ruchem. Rozstrzyga w walce bezpośrednio. Wymagane jest szybkie działanie. Często jest ono przeprowadzane w boju spotkaniowym; przeciwko rozwiniętemu [do walki] przeciwnikowi. Jednak w użyciu jest jeszcze francuska schematyczna metoda ataku. W czasie licznych ćwiczeń okazało się, że w obronie główna linia oporu⁷ była łatwo zauważalna, gdyż była poprowadzona przez wzniesienia, a cekaemy schematycznie rozmieszczano na pierwszej linii⁸.

¹ W oryginale: *Merkblatt über die polnischen Führungsgrundsätze*.

² Należy pamiętać, iż w rzeczywistości polskie siły zbrojne dzieliły się wówczas na wojsko, rozumiane jako wojska lądowe, i marynarkę wojenną. W art. 2 ustawy z 9 IV 1938 r. „O powszechnym obowiązku wojskowym” zapisano: *W skład Sił Zbrojnych wchodzi wojsko i marynarka wojenna*. Zob. m.in. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1938, nr 25, poz. 220; M. Cieplewicz, *Wojsko Polskie w latach 1921–1926. Organizacja, wyposażenie, wyszkolenie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998; J. W. Dyskant, *Polska Marynarka Wojenna w 1939 roku*, cz. 1, *W przededniu wojny*, Gdańsk 2000; P. Stawecki, *Wojsko Marszałka Józefa Piłsudskiego 12 V 1926–12 V 1935*, Warszawa 2004.

³ Zob. m.in.: S. Feret, *Polska sztuka wojenna 1918–1939*, Warszawa 1972; A. Polak, *Wybrane zagadnienia polskiej sztuki wojennej 1918–1939*, Warszawa 2006.

⁴ W oryginale: *bewegliche Kriegsführung*.

⁵ W oryginale: *Bewegungskrieg* – termin funkcjonujący w niemieckich regulaminach wojskowych; oznacza przeciwieństwo wojny pozycyjnej (*Stellungskrieg*).

⁶ W oryginale: *Unterführer*.

⁷ W oryginale: *Hauptwiderstandslinie*.

⁸ Wskutek licznych niemieckich doświadczeń z walk pozycyjnych z czasów I wojny światowej unikano zajmowania pozycji na szczytach wzniesień, które wprawdzie charakteryzowały się doskonałym polem ostrzału, ale mogły zostać łatwo zniszczone ogniem artylerii. Zamiast nich Niemcy stosowali umocnienia na przeciwstokach, które były niewidoczne dla nieprzyjacielskich naziemnych obserwatorów. Karabiny maszynowe zaś rozmieszczano na międzypolach, przez co ich wykrycie i zniszczenie przed otwarciem przez nie ognia było praktycznie niemożliwe. Zob. W. Balck, *Development of Tactics – World War*, Fort Leavenworth 1922, s. 52 i *passim*.

2. Artyleria pozostaje w ręku dowódcy artylerii [dywizyjnej]. Jej podporządkowanie piechocie przewidziane jest dopiero po dokonaniu przełamania. Poza tym użycie i kierowanie ogniem odpowiada naszym poglądom⁹.
3. Kawaleria jest wyposażona w szczególnie dużą siłę ogniową (cekaemy)¹⁰. Powinna wykorzystać swoją ruchliwość, by rozpocząć atak w korzystnym miejscu. Następnie walczy pieszo, jak piechota¹¹.
Jako cel dla konnych szarż określana jest tylko zdemoralizowana piechota, dalek artyleria, tabory i kawaleria w szyku konnym¹².
Pododdziały rozpoznawcze mają siłę [od] plutonu do szwadronu i często wzmacniane są samochodami pancernymi. Pododdziały ubezpieczeń¹³ w tej samej sile mają odpierać nieprzyjacielskie rozpoznanie i przesłaniać własne oddziały. Należy przydzielać im zadania ściśle określone i ograniczone co do zakresu, od których nie mogą [czynić] odstępstw.
4. Lotnictwo jako główne zadanie otrzymuje niszczenie wrogich sił powietrznych oraz rozpoznanie i kierowanie ogniem artylerii. Od niedawna dąży się też do nawiązywania ścisłej łączności między lotnictwem a wojskami przez lądowanie samolotów obok kolumny marszowej¹⁴. Rozpoznanie może być połączone ze zrzucaniem bomb¹⁵.
5. Użycie czołgów powinno następować dopiero wówczas, gdy uda się wyeliminować niep[rzyjacielską] arty[lerię]. Zasadniczo mają one podlegać piechocie, z którą współpracują. Ba[tali]onowi piech[oty] powinien podlegać przynajmniej pluton lekkich czołgów¹⁶.

⁹ Zob. m.in.: *Regulamin artylerii (walka)*, Warszawa 1930; R. Łoś, *Artyleria polska 1914–1939*, Warszawa 1991.

¹⁰ O rzeczywistej sile ogniowej kawalerii Wojska Polskiego zob. m.in.: A. Konstankiewicz, L. Kukawski, *Uzbrojenie kawalerii polskiej 1918–1939*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1986, t. 26; A. Konstankiewicz, L. Kukawski, *Uzbrojenie kawalerii polskiej w latach 1918–1939 (jednostki dywizyjno-brygadowe)*, *ibidem* 2003, t. 40.

¹¹ Również Niemcy zamierzali używać kawalerii przede wszystkim jako „konnej piechoty”, wykorzystującej konie jedynie do przemieszczania się. Stało się to tym wyraźniejsze, że w 1927 r. kawaleria Reichsheer została pozbawiona lanc. Zob.: J. Centek, *Reichsheer ery Seeckta (1921–1926)*, Warszawa 2010, s. 216, 377–380; K. Ch. Richter, *Die Geschichte der deutschen Kavallerie 1919–1945*, Augsburg 1994; A. Schlicht, J. Kraus, *Die deutsche Reichswehr. Die uniformierung und Ausrüstung des deutschen Reichsheeres von 1919 bis 1932. Kataloge des Bayerischen Armeemuseums Ingolstadt*, t. 3, Wiedeń 2005.

¹² Ta zasada również odpowiadała niemieckim poglądom na temat użycia kawalerii w szarży konnej, które to poglądy pozostawały niezmiennie już od początku XX w. Zob.: *Exerzier-Reglement für die Kavallerie*, Monachium 1909, s. 134, pkt 389 i *passim*; *Führung und Gefecht der verbundenen Waffen*, cz. 1, Berlin 1921, s. 45, pkt 82; *Truppenführung*, cz. 1, wyd. 2, Berlin 1936, s. 297 i *passim* – pkt 718.

¹³ W oryginale: *Sicherungsabteilungen*.

¹⁴ Zob. m.in. *Instrukcja użycia i działania łączności w kawalerii*, Warszawa 1934.

¹⁵ Na temat poglądów teoretycznych i zadań polskiego lotnictwa wojskowego zob. m.in.: *Z historii polskiego lotnictwa wojskowego 1918–1939*, aut. R. Bartel i in., Warszawa 1978; L. Wyszczelski, *Polska myśl wojskowa 1914–1939*, Warszawa 1988; A. Przedpełski, *Lotnictwo w myśli wojskowej II Rzeczypospolitej*, Toruń 2001.

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. m.in.: *Regulamin czołgów TK – walka (projekt)*, Warszawa 1934; *Regulamin broni pancernej. Czołgi rozpoznawcze – walka*, Warszawa 1938; M. W. Żebrowski, *Zarys historii polskiej broni pancernej 1918–1947*, Londyn 1971; J. J. Piątek, *Polska broń pancerna w latach 1918–1939 na tle europejskim*, Poznań 2002; R. Szubański, *Polska broń pancerna w 1939 roku*, Warszawa 2004.

C. Walka broni połączonych

Sztab grupy operacyjnej odpowiada naszemu dowództwu korpusu¹⁷. Podporządkowana jest mu różna liczba dywizji¹⁸.

Rozkaz operacyjny dzieli się na dwie części – taktyczną i dotyczącą zaopatrzenia¹⁹.

Dywizja (schemat organizacyjny zob. załącznik) otrzymuje podczas marszu²⁰ pas dywizyjny (pas ruchu) o szerokości do 15 km, w natarciu zaś pas natarcia do 4 km, a w obronie pas o szerokości do 7 km²¹.

Przy organizacji marszu dąży się do przemieszczania się w kilku kolumnach. Siła straży przedniej wynosi od 1/3 do 1/4 sił. Ich organizacja jest mniej więcej podobna do naszej²². Kaw[aleria] dyw[izyjna] jest podporządkowana straży przedniej, najczęściej maszeruje jednak 2–3 km z przodu²³.

Stale wydzielana jest straż tylna.

Ugrupowanie marszowe dyw[izji] piech[oty], sam[odzielnej] brygady kaw[alerii] i wzmoc[nionego] puł[ku] piech[oty] zob[acz] załącznik²⁴.

Tempo marszu: oddziały piesze 4 km, oddziały konne 8 km na godzinę²⁵. Zdolność marszowa większych oddziałów do 30 km, kawalerii do 50 km dziennie.

Obrona przeciwlotnicza²⁶: rozdzielenie art[ylerii] p[rzeciwi]lot[niczej] na straż przednią i siły główne. Sposób użycia pozostawiony dowódcy. Cekaemy

¹⁷ W oryginale: *Feldkommando* – dosłownie: dowództwo polowe – był to termin używany przez Niemców w celu ukrycia przed obcymi prawdziwej roli tego sztabu. W rzeczywistości było to właśnie dowództwo korpusu, w odróżnieniu od dowództwa armii – *Oberfeldkommando*. Zob.: BA-MA, RH 2/2988, T2 Nr 525-27 gKdos „z” III A, Feld-Kommando und Feld-Oberkommando; J. Centek, *op. cit.*, s. 199–201.

¹⁸ Więcej zob. m.in.: J. Wróblewski, *Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie” 1939*, Warszawa 1989; M. Bielski, *Grupa Operacyjna „Piotrków” 1939*, Warszawa 1991; A. Polak, *Teoria grup operacyjnych w polskiej sztuce wojennej okresu międzywojennego na przykładzie działań wojennych grupy operacyjnej „Bielsko” we wrześniu 1939 roku*, Warszawa 2002.

¹⁹ O tego typu kwestiach, sposobie ich organizacji w Wojsku Polskim, a także wpływach obcych zob. m.in.: *Francuska instrukcja o organizacji i funkcjonowaniu sztabów w polu*, przekł. W. Stachiewicz, Warszawa 1926; *Francuska tymczasowa instrukcja służby polowej z poprawkami do 28 października 1924*, przekł. J. Gąsiorowski, Warszawa 1926; *Instrukcja o funkcjonowaniu sztabów w polu*, Warszawa 1928.

²⁰ W oryginale: *Vormarsch*.

²¹ Więcej zob. m.in.: S. Feret, *op. cit.*

²² Według regulaminów niemieckich, straż przednia powinna się składać z grupy wysuniętej (*Vortrupp*), która wyprzedzała siły główne straży przedniej (*Haupttrupp*) tak, by w razie napotkania wroga te ostatnie miały czas na zorganizowanie się przed wejściem do walki. Około 400–500 m przed grupą wysuniętą miała posuwać się kompania czołowa (*Spitzenkompanie*), która miała także wysyłać patrole. Zob. *Führung und Gefech der verbundenen Waffen...*, s. 78 i *passim* – pkt 174. Przewidywano, że będzie to od 1/6 do 1/3 sił piechoty. Zob. *Felddienst. Handbuch für Unterführer aller Waffen*, Charlottenburg 1924, s. 28, pkt 46; s. 29.

²³ Więcej o rzeczywistych zadaniach ówczesnej kawalerii dywizyjnej Wojska Polskiego zob. m.in. *Instrukcja taktycznego użycia kawalerii dywizyjnej (projekt)*, Warszawa 1933.

²⁴ Wraz z tym dokumentem publikowane są załączniki dotyczące niemieckiej wizji organizacji dywizji piechoty i samodzielnej brygady kawalerii.

²⁵ Według niemieckich szacunków sprzed I wojny światowej, piechota pokonywała 1 km w ciągu 10–12 min., czyli poruszała się z prędkością 5–6 km/godz. Kawaleria zaś, poruszając się na przemian stępa i kłusem, potrzebowała na to 7–8 minut (7,5–8,5 km/godz.), samym kłusem – 4–5 minut (12–15 km/godz.). Zob. *Felddienst-Ordnung*, Berlin 1908, załącznik 1, s. 8.

²⁶ W oryginale: *Luftschutz* – dosłownie: ochrona powietrzna, czyli bierna obrona przeciwlotnicza. Nie mniej jednak w praktyce termin ten odnosi się do czynnej obrony plot. (niem.: *Flugabwehr*).

maszerujących oddziałów są gotowe do obrony przeciwlotniczej²⁷. Szczególne znaczenie przypisuje się maskowaniu²⁸.

Natarcie: rozwinięcie przy pojawieniu się nieprzyjacielskiego ognia art[ylerijskiego] organizuje się według zasad francuskiego *Marche d'approche*²⁹. W boju podejście na odległość szturmową wynoszącą około 300 m odbywa się pod osłoną art[ylerii] i ciężkiej broni piech[oty]. Siła uderzeniowa [głębokość natarcia – red.] baonu sięga do 2000 m [w głąb pozycji] wroga. Potem zasadniczo następuje użycie odwodów jako posiłków albo zluźowanie. Jako pierwszy cel ataku wyznaczana jest pozycja nieprzyjacielskiej art[ylerii] polowej.

Po przełamaniu rozpoczyna się pościg, przy czym możliwe jest podporządkowanie art[ylerii] piech[ocie].

Obrona: nie ma wyłącznie biernej obrony, lecz stosowane jest ofensywne użycie odwodów.

Organizacja:

a) strefa przesłaniania: sięga tak daleko w przód, by wróg do ataku na GSO (główną strefę obrony³⁰ musiał przegrupować art[ylerię]. Jest ona obsadzana piech[otą] i art[ylerią], które są wydzielane z GSO lub z rezerwy. Zadanie to: zmusić nieprzyjaciela do rozwinięcia [sił] i do użycia art[ylerii], a potem częściami cofać się na GSO lub też na pozycje poza nią, do późniejszego wykorzystania jako rezerwa.

b) GSO dzieli się na ośrodki oporu, te [zaś] na punkty oporu i na jedno tyłowe gniazdo oporu. Ośrodek oporu tworzony jest przez ba[tali]on, a gniazdo lub punkt oporu przez kompanię.

c) Strefa odwodów znajdująca się za GSO i bezpośrednio przed [artylerią³¹], obsadzona rezerwami. Ma zapobiec przełamaniom i zabezpieczać art[ylerię]; z niej powinny być wyprowadzane przeciwuderzenia [kontrataki? – red.]. Średnio ¼ oddziałów jest używana w strefie przesłaniania, 2/4 w GSO i ¼ w strefie odwodów.

Art[yleria] również jest ugrupowywana głęboko. Jej zadaniem jest rozbicie nieprzyjacielskich przygotowań ofensywnych oraz wspieranie ośrodków oporu i przygotowanie przeciwuderzenia [kontrataku? – red.].

Przerywanie boju i odwrót, o ile [to] możliwe, odbywa się w ciemnościach przy ubezpieczaniu przez mieszane stráže tylne.

Nocne ataki przewidywane są ogólnie tylko do siły komp[anii], a nocne ataki większych jednostek dopuszczane są wyjątkowo i tylko przeciwko nieprzyjacielowi znajdującemu się w odwrocie.

Odoczynek: ubezpieczenie przez rezerwę forpczt [straży przedniej – red.]³², stráže główne (naszą kompanię forpczty), stráže polowe, posterunki i patrole. Opór należy stawić na linii stráže głównych³³.

²⁷ W oryginale: *Fliegerabwehr*.

²⁸ Podobnie działo się też w armii niemieckiej, zwłaszcza w początkowym okresie istnienia Reichsheer, gdy nie mogła ona posiadać żadnej artylerii przeciwlotniczej (poza nielicznymi działami w Królewcu) i nie była jeszcze w stanie wytworzyć odpowiednio silnej artylerii plot. w ramach tajnych zbrojeń.

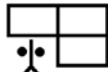
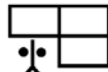
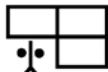

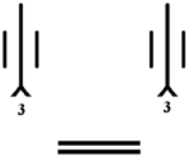
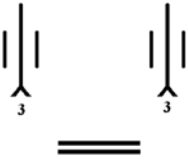

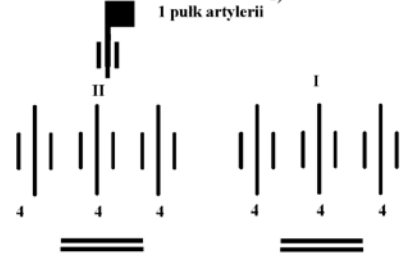

²⁹ Tak w oryg. Dosłownie: marsz podejścia.

³⁰ W oryginale: *Hauptwiderstandszone*.

³¹ Wyraz nieczytelny.

³² Czyli przez ubezpieczenia.

³³ Szerzej o oficjalnych zasadach taktycznych obowiązujących wówczas w Wojsku Polskim zob. m.in.: *Ogólna instrukcja walki*, Warszawa 1931; *Ogólna instrukcja walki*, cz. 2, *Działania kawalerii*.

Wojenna organizacja dywizji piechoty Wojska Polskiego			
pluton żandarmerii polowej		sztab dywizji 1)	
3 pulk piechoty tak	2 pulk piechoty tak	dowództwo piechoty dywizyjnej 2)	I pulk piechoty 3)
jak 1 pulk piechoty	jak 1 pulk piechoty		plut. chem. III plut. rozp. II plut. pion. I plut. łączn.
kawaleria dywizyjna 4)			
			
dywizjon artylerii przeciwlotniczej 7)		dowództwo artylerii dywizyjnej 5)	I pulk artylerii 6)
			
baon sanitarny 10)	baon łączności 9)	baon pionierów 8)	
 12)	komp. radiowa komp. teleg. koł. taborowa pion. 	2) 1) 	
służby			
rzeźnia	dowództwo parku	zapas trzody	park żywnościowy 14)
			
			dowództwo taborów 11)
			
			ruchomy warsztat dywizyjny 13)
			
			ruchomy park dywizyjny 13)
			
warsztat taborowy	12)		
			
	4	3	2
	8	7	6
			1
			5

Adnotacje

- ad 1) Sztab dywizji: 22 ofic[erów], 265 szeregowych; pluton żandarmerii polowej: 1 ofic[er], 60 szeregowych.
- ad 2) Sztab dow[ódstwa] piech[oty dywizyjnej]: 3 ofic[erów] i 12 szeregowych.
- ad 3) P[ułk] piech[oty] składa się ze sztabu (12 ofic[erów] 162 szeregowych), plutonu łącz[ności] (1 ofic[er] 105 szeregowych), plutonu pion[ierów] (1 ofic[er] 57 szeregowych), kon[nego] plutonu rozpoznawczego³⁴ (1 ofic[er] 32 szeregowych), plutonu chem[icznego] (1 ofic[er] 37 szeregowych), art[ylerii] pułkowej³⁵ (2 ofic[erów] 52 szeregowych) i 3 ba[tali]onów. Ba[tali]on (30 ofic[erów] 307 szeregowych) zaś z 3 komp[anii] strzeleckich i 1 komp[anii] kcm. Komp[ania] strz[elecka] (4 ofic[erów] 199 szeregowych) [dzieli się na] 3 plutony, pluton (1 ofic[er] 54 szeregowych) po 4 drużyny³⁶, każda [składająca się z] sekcji elkaemów (6 szeregowych) i 1 sek[cji] strzeleckiej (6 szeregowych z 1 granatnikiem). K[ompania] cekaemów (5 ofic[erów] 180 szeregowych) [składa się z] 3 plutonów cekaemów po 2 półplutony z 2 cekaemami każdy, oraz z plutonu broni towarzyszącej³⁷ z 2 a[rmatami] ppanc 4,7 cm i 1 l[ekkim] m[oździerzem]³⁸.
- Łączna siła pułku piech[oty] to: 78 ofic[erów] 2866 szeregowych; uzbrojenie: 1395 karabinów, 108 gałaczy³⁹, 108 ręcznych kaemów, 36 cekaemów, 2 armaty polowe 7,5 cm, 6 a[rmat] ppanc 4,7 cm i 3 moździerze.
- ad 4) Kaw[aleria] dyw[izyjna]: 2 szwadrony każdy z 8 elkaemami oraz 1 plutonem cekaemów po 4 cekaemy. Szwad[rony] (5 ofic[erów] 175 szeregowych) po 4 plutony każdy po 3 drużyny ułanów⁴⁰ oraz drużynę elkaemów z 2 ręcznymi kaemami. Pluton cekaemów (1 ofic[er] 26 szeregowych, [składający się z] 2 półplutonów po 2 cekaemy każdy.
- ad 5) Sztab dow[ódstwa] art[ylerii dywizyjnej]: 4 ofic[erów], 17 szeregowych.
- ad 6) Pułk artylerii lekkiej dzieli się na: sztab z plutonem łączn[ości] (10 ofic[erów], 161 szeregowych) i 3 dy[wizj]ony. Dy[wizj]on (18 oficerów, 506 szeregowych) po 3 baterie i 1 l[ekka] kol[umnę] amunicyjną artylerii. Bateria (4 ofic[erów], 155 szeregowych) po 4 arm[aty] polowe, wzgl[ędnie] 4 haub[ice] polowe i 2 cekaemy.
- ad 7) Dy[wizj]on plot. (18 ofic[erów], 420 szeregowych) ze sztabem [i] 2 bat[eriami] po 3 działa 7,5 cm każda i 1 l[ekka] k[olumna] amunicyjna a[rtylerii]⁴¹.

rii samodzielnej, Warszawa 1933; *Instrukcja o taktycznym użyciu i działaniu związków mieszanych (projekt)*, Warszawa 1928; W. Kucharski, *Kawaleria i broń pancerna w doktrynach wojennych 1918–1939*, Warszawa–Kraków 1984; J. S. Tym, *op. cit.*

³⁴ W oryginale: *beritt[ene] Erk[undungs]-Zug*.

³⁵ W oryginale: *Art[illerie] Begleitung*.

³⁶ W oryginale: *Kampfgruppe*.

³⁷ W oryginale: *Begleitwaffenzug*.

³⁸ O rzeczywistej organizacji i uzbrojeniu piechoty ówczesnego Wojska Polskiego zob. m.in.: A. Konstankiewicz, *Broń strzelecka Wojska Polskiego 1918–39*, Warszawa 1986; *idem*, *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914–1939*, Lublin 2003; Z. Jagiełło, *Piechota Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 2005.

³⁹ W oryginale: *Granatwerfer-Gew[ehre]* – chodzi najprawdopodobniej o gałacze służące do wystrzeliwania granatów nasadkowych. Zob. A. Konstankiewicz, *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji...*

⁴⁰ W oryginale: *Lanzengruppe*.

⁴¹ O organizacji artylerii przeciwlotniczej ówczesnego Wojska Polskiego zob. m.in.: J. Tarczyński, *Samochodowe działa przeciwlotnicze w Wojsku Polskim 1918–1939*, Warszawa 2007 (wyd. 1, Lon-

- ad 8) Ba[tali]on saper[erów] ze sztabem (5 ofic[erów], 70 szeregowych), 2 kompanie (każda po 4 ofic[erów], 220 szeregowych) i 1 kol[umna] taborowa saperów (3 ofic[erów], 88 szeregowych).
Liczebność ba[tali]onu saper[erów] to: 16 ofic[erów] 598 szeregowych⁴².
- ad 9) Ba[tali]on łączn[ości] z 1 [jedną] komp[anią] telegr[aficzną] (5 ofic[erów], 222 szeregowych) i 1 [jedną] komp[arnią] radiową (3 ofic[erów], 59 szeregowych). Liczebność ba[ali]onu łączn[ości] to: 8 ofic[erów], 281 szeregowych⁴³.
- ad 10) Ba[tali]on san[itarny] z komp[anią] san[itarną] (7 ofic[erów], 228 szeregowych), lazaretem polowym (9 ofic[erów], 118 szeregowych) i 1 [jednym] plutonem sam[ochodów] san[itarnych] (1 ofic[er], 30 szeregowych) z sam[ochodami] san[itarnymi].
Liczebność ba[tali]onu san[itarnego] to: 17 ofic[erów] 376 szeregowych⁴⁴.
- ad 11) Dowództwo taborów⁴⁵: 5 ofic[erów], 16 żołnierzy, 15 koni, 3 wozy, 1 samochód os[obowy].
- ad 12) Kolumna taborowa liczebność: 1 ofic[er], 160 szeregowych, 150 koni, 72 wozy; warsztat taborowy: 1 ofic[er], 48 szeregowych, 16 koni, 7 wozów.
- ad 13) Ruchomy park dywizyjny⁴⁶: 5 ofic[erów], 136 szeregowych, 25 koni, 10 wozów, 3 sam[ochody] c[ieżarowe]⁴⁷.
Ruch[omy] warsztat dyw[izyjny]: 1 ofic[er], 32 szeregowych, 25 koni, 12 wozów.
- ad 14) Park żywn[ościowy] z dow[ództwem] parku i zapasem trzody⁴⁸ to: 2 ofic[erów], 120, szeregowych, 58 koni, 28 wozów, 12 sam[ochodów] c[ieżarowych]; z rzeźnią: 1 ofic[er], 30 szeregowych, 14 koni, 6 wozów.
Służby tyłowe (nr 11–14) liczyły łącznie: 23 ofic[erów], 1662 szeregowych, 1353 konie, 642 wozy, 1 sam[ochód] os[obowy] i 15 sam[ochodów] c[ieżarowych].

Ciężka artyleria i lotnictwo organizacyjnie nie należą do dyw[izji] piech[oty]; ich przydział następuje w razie potrzeby.

Długość kolumn marszowych:

- 1) oddziały bojowe: 19,5 km,
- 2) tabor żywn[ościowy]: 4,5 km,
- 3) oddziały zaopatrzeniowe: 12 km.

dyn 1993); M. Kopczewski, Z. Moszumański, *Polska artyleria przeciwlotnicza 1920–1939*, Pruszków 1996.

⁴² Na temat organizacji polskich wojsk saperkich zob. m.in. Z. J. Cutter, *Saperzy polscy 1918–1939. Organizacja, szkolenie i wyposażenie materiałowo-techniczne*, Wrocław 2001.

⁴³ Na temat łączności w Wojsku Polskim zob. m.in. H. Cepa, *Wybrane zagadnienia łączności armii II Rzeczypospolitej*, przyg. do druku J. Tarczyński, „Materiały. Dokumenty. Archiwalia. Studia” (Londyn) 1997, z. 12.

⁴⁴ O organizacji służby zdrowia w Wojsku Polskim zob. m.in. A. Felchner, *Służba zdrowia Wojska Polskiego (od jesieni 1918 r. do mobilizacji w 1939 r.)*, Łódź 1990.

⁴⁵ W oryginale: *Chef des Trains*.

⁴⁶ W oryginale: *Div[isions] Bew[egliches] Park*.

⁴⁷ W oryginale: *P[ersonen]k[raft]w[agen]*, czyli samochód osobowy. Z kontekstu wynika, że chodzi raczej o samochody ciężarowe.

⁴⁸ W oryginale: *Viehdepot*.

Wojenna organizacja samodzielnej brygady kawalerii Wojska Polskiego					
pluton żandarmerii 		dowództwo brygady 			
3 pułk kawalerii tak jak 1 pułk kawalerii		2 pułk kawalerii tak jak 1 pułk kawalerii		1 pułk kawalerii 8 	
szwadron łączności 	szwadron pionierów 	dywizjon artylerii konnej 4 4 4 lekka kolumna artyleryjska 	szwadron kolarzy 	szwadron samochodów pancernych 19	batalion strzelców
slużby					
szpital koński 	rzeźnia 	park żywnościowy z komendą parku 	dowództwo taborów 	brygadowy park ruchomy z warsztatem 	[kolumny taborowe] 3 2 1 6 5 4
depot koński 	warsztat taborowy 				
oddział sanitarny kawalerii					
 12					

Adnotacja

ad 1) Sztab bryg[ady] 12 ofic[erów] 69 szeregowych 56 koni 14 wozów 1 sam[ochód]
os[obowy]
pluton 1 [oficer] 40 szeregowych 52 konie 4 wozy [-]
żand[armerii]
pol[owej]

ad 2) Pułk kaw[alerii] dzieli się na: sztab (11 ofic[erów], 116 ludzi, 157 k[oni], pluton łączn[ości] (1 of[icer], 67 ludzi, 75 k[oni]), pluton pion[ierów]⁴⁹ (1 of[icer], 39 ludzi, 41 k[oni]), 5 szwad[ronów]⁵⁰ i szwad[ron] cekaemów. Szwad[rony] (5 of[icerów], 175 ludzi, 193 k[onie]) po 4 plutony każdy, po 3 drużyny ułanów⁵¹ (8 ludzi) i jednej drużynie kaemów (8 ludzi z 2 erkaemami Browning); poza tym każdy szwad[ron] ułanów⁵² dysponuje 1 plutonem cekaemów z 2 cekaemami. Szwad[ron] cekaemów (5 ofic[erów], 126 ludzi, 152 k[onie] [składa się z] dwóch plutonów (z tego 1 pluton na zwierzętach jucznych, 1 na motocyklach z przyczepami); każdy z nich [dzieli się na] 2 półplutony po 2 cekaemy każdy⁵³.

Łączna liczebność pułku kawalerii to: 17 ofic[erów], 1223 ludzi, 1390 koni, 130 wozów, 40 erkaemów i 18 cekaemów.

ad 3) Należy liczyć się z przydzieleniem ba[tali]onu strzelców (sztab, pluton łączn[ości], pluton pion[ierów], 3 komp[anie] strzelców oraz 1 cekaem i pluton przeciwpancerny na samochodach). Liczebność 25 ofic[erów], 975 ludzi, 35 koni, 4 wozy, 12 cekaemów, 36 erkaemów, 2 a[rmaty] p[rzeciwi]panc[erne] 4,7 cm, 2 cekaemy 12,7 mm.

ad 4) Szwadron samochodów pancernych ze sztabem, 2 plutonami lekkimi, 1 plutonem ciężkim i taborem. Sztab z 2 sam[ochodami] panc[ernymi]; każdy lekki pluton [dzieli się na] 3 sekcje po 2 lekkie sam[ochody] panc[erne] każda (1 cekaem albo 1 a[rmata] 3,7 cm⁵⁴), ciężki pluton [dzieli się na] 2 sekcje każda po 2 ciężkie sam[ochody] panc[erne] (2 cekaemy lub 1 cekaem i a[rmata] 3,7 cm)⁵⁵. Tabory z 1 rezerwowym sam[ochodem] panc[ernym]. Liczebność to: 5 oficerów, 137 ludzi, 4 sam[ochody] panc[erne], 9 sam[ochodów] cięż[arowych], 1 sam[ochód] warsztatowy, 5 motocykli, 19 sam[ochodów] panc[ernych].

⁴⁹ W oryginale: *Pionier-Zug*.

⁵⁰ Zapewne jako piąty potraktowano szwadron zapasowy, który oprócz czterech szwadronów liniowych oraz szwadronu kaemów na stopie pokojowej oraz wojennej posiadał każdy z 40 ówczesnych pułków kawalerii Wojska Polskiego. O organizacji polskiej kawalerii zob. także: Centralne Archiwum Wojskowe, Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych. Biuro Inspekcji, I.302.4.185, Organizacja kawalerii na stopie pokojowej – Oddział I Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych L. 5400/Org.25, z 6 VIII 1925 r.; J. S. Tym, *op. cit.*

⁵¹ W oryginale: *Lanzengruppe*.

⁵² Pamiętać należy, że w kawalerii Wojska Polskiego były również pułki szwoleżerów oraz strzelców konnych, przy czym ich szwadrony liniowe także posiadały na uzbrojeniu lance. Zob. m.in.: A. Smoliński, *Lance używane przez kawalerię polską w latach 1918–1939*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1990, t. 33; J. Jaworski, *Regina armorum. Rzecz o lancy*, Oświęcim 2011. Pozostałe uzbrojenie było identyczne.

⁵³ Organizacja zarówno szwadronów cekaem, jak i przydział tej broni do szwadronów liniowych, a także rzekomy jej transport na motocyklach z wózkami bocznymi nie odpowiada ówczesnej rzeczywistości.

⁵⁴ Z podanego uzbrojenia można wnioskować, że chodzi tu o samochody pancerne wz. 28 bądź też późniejsze samochody pancerne wz. 34, wyposażone bądź w karabin maszynowy, bądź w krótkolufową armatę Puteaux kal. 37 mm. Zob. m.in. J. Magnuski, *Samochody pancerne Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1993.

⁵⁵ Być może chodziło tutaj o samochody pancerne Ursus wz. 29, których jednak w Wojsku Polskim było niewiele – zaledwie ok. 10 sztuk. Zob. m.in. J. Tarczyński, K. Barbarski, A. Jońca, *Pojazdy w Wojsku Polskim (Polish Army Vehicles) 1918–1939*, Londyn–Pruszków 1995.

- ad 5) Szwad[ron] kolarzy [dzieli się na] 3 plutony każdy z 4 drużynami. Liczebność to: 5 ofic[erów], 235 ludzi, 215 rowerów, 13 motocykli, 3 sam[ochody] cięż[arowe], 4 cekaemy, 12 erkaemów.
- ad 6) Dy[wizj]on art[ylerii] konnej ze sztabem, 3 bateriami (każda po 4 armaty 7,5 cm) i l[ekka] kol[umna] am[unicyjną]. Liczebność to: 22 ofic[erów], 720 ludzi, 850 koni, 65 wozów, 6 cekaemów, 12 dział⁵⁶.
- ad 7) Szwad[ron] pionierów [dzieli się na] 4 plutony każdy po 3 drużyny (przede wszystkim dla służby detonacyjnej i zagrodowej⁵⁷, poza tym sprzęt dla mostu składanego⁵⁸ [długości] 50 m). Liczebność to: 5 ofic[erów], 118 ludzi, 124 konie, 16 wozów, 6 erkaemów.
- ad 8) Szwad[ron] łączn[ości] [dzieli się na] 4 plutony, z czego 2 plutony telegraficzne każdy z 4 patr[olami] (także dla służby telefonicznej), 1 pluton radiowy, 1 pluton specjalny (gołębie, rowery, sprzęt optyczny). Liczebność to: 5 ofic[erów], 212 ludzi, 220 koni, 16 wozów⁵⁹.
- ad 9) Oddz[iał] san[itarny] kaw[alerii] złożony z ½ komp[anii] san[itarnej] i 1 plutonu sanitarek samochodowych. Liczebność to: 5 ofic[erów], 144 ludzi, 64 konie, 29 wozów, 12 san[itarek] sam[ochodowych]
- ad 10) Służby:

	Ofic[erowie]	Ludzie	Konie	Wozy	Sam[ochody] os[obowe]	Sam[ochody] cięż[arowe]
Dowódca taborów ⁶⁰	3	12	12	2	1	
6 kolumn taborowych każda po	1	160	150	72		
Warsztat taborowy	1	32	16	8		
Bryg[adowy] ruch[omy] park i warszt[at] ⁶¹	1	114	26	10		4
Park żywnościowy i dowództwo parku	2	80	30	14		6
Rzeźnia polowa	1	22	11	5		
Szpital koński	2	80	14	6		
Depot koński	2	56	120	8		
W sumie:	18	1356	1131	485	1	10

Długości kolumn marszowych:

Elementy konne: 8,5 km.

Elementy zmotoryzowane: 6,5 km.

Tabor zaopatrzeniowy i żywnościowy: 11 km.

⁵⁶ O organizacji artylerii konnej Wojska Polskiego zob. m.in.: K. L. Galster, *Księga pamiątkowa artylerii polskiej 1914–1939*, Londyn 1975; M. Giętkowski, *Artyleria konna Wojska Polskiego 1918–1939*, Toruń 2000.

⁵⁷ W oryginale: *Spreng- und Sperrdienst*.

⁵⁸ W oryginale: *Schnellbrücke*.

⁵⁹ Opisana tutaj organizacja szwadronu łączności wielkiej jednostki kawalerii Wojska Polskiego jest mało precyzyjna. Zob. m.in.: E. Piwowarski, *System mobilizacyjny sił zbrojnych Polski w latach 1921–1939. Plany mobilizacyjne „AP”, „W”, „E”, „Z”, „S” i „W” obowiązujące w latach 1921–1939 (założenia i charakterystyki)*, Toruń 2001.

⁶⁰ W oryginale: *Chef des Trains*.

⁶¹ W oryginale: *Brigade-Bewegliche Park und Werkstatt*.